

**PLANINSKA ZVEZA SLOVENIJE
KOMISIJA ZA VARSTVO GORSKE NARAVE
USPOSABLJANJE: VARUH GORSKE NARAVE
SEMINARSKA NALOGA**

**DRUŠTVO »NATURFREUNDE« NA SLOVENSKEM
(1905-1919)**

Ljubljana, 30. 5. 2024

dr. Marija Mojca Peternel

Mentor: mag. Marjeta Keršič Svetel

KAZALO

PREDGOVOR.....	3
UVOD.....	4
USTANOVITEV DRUŠTVA <i>NATRUFREUNDE</i>.....	6
PODRUŽNICA DRUŠTVA <i>NATURFREUNDE</i> V MARIBORU.....	9
Ustanovitev in delovanje.....	9
Zaton podružnice.....	11
DELOVANJE DRUŠTVA <i>NATURFREUNDE</i> PO LETU 1919.....	13
ZAKLJUČEK.....	14
VIRI IN LITERATURA.....	15

PREDGOVOR

Zavedanje o zdravilnih učinkih gibanja in bivanja v naravi kot tudi o njeni zaščiti niso produkt sodobnega sveta, ampak segajo več kot 100 let v preteklost. Med predhodnike današnjih okoljevarstvenikov zagotovo sodi tudi Društvo *Naturfreunde*, ki je nastalo iz vrst socialne demokracije in je imelo številne podružnice v monarhiji in tudi izven njenih meja. Pričujoča naloga bo na podlagi virov najprej podrobneje predstavila njegovo podružnico s sedežem v Mariboru in na kratko orisala društvene akcije v današnjem času. Na tem mestu morda še nekaj o pisavi imen:

- Zapisi nemških osebnih imen so skladni s tistimi v virih, saj se slovenjenje zaradi možnih napak ni zdelo smiselno. Imena Johann si denimo ne bi upali z gotovostjo sloveniti kot Janez, saj bi bil lahko tudi Ivan. Opozoriti gre še na različna zapisovanja imen in priimkov istih oseb: tako je bil Franz Bratschitsch lahko tudi Franz Bračič.
- Nemška geografska imena so zapisana v kurzivi in večinoma poslovenjena.
- Imena nemških društev so zapisana v kurzivi in večinoma prav tako poslovenjena.

Kratice:

A AVI – *Archiv Alpenverein Innsbruck*

DuOeAV – *Deutscher und Oesterreichischer Alpenverein*

Slika z naslovnice: Znak društva (*Naturfreunde Tauplitz*, https://www.tauplitzhaus.at/das-haus/geschichte/bergfreunde_logo_eh/, pridobljeno, 29. 5. 2024)

UVOD

Okoljevarstvenim prizadevanjem oziroma skrbi za zaščito rastlinskega in živalskega sveta sledimo že globoko v zgodovino in z ustanavljanjem planinskih društev v drugi polovici 19. stoletja so te aktivnosti postale še očitnejše. Tako so denimo v uradnem glasilu Nemškega in avstrijskega društva (*Deutscher und Oesterreichischer Alpenverein* - DuOeAV) objavljeni številni prispevki na to temo, poleg tega pa se je na njegovo pobudo 28. julija 1900 ustanovilo tudi Društvo za zaščito alpskega cvetja (*Alpenpflanzenenschutzverein*).¹ Društvo, ki se je sprva imenovalo Društvo za zaščito in ohranjanje alpskih rastlin (*Verein zum Schutz und zur Pflege der Alpenpflanzen*) je v svojem prvem členu med drugim predvidevalo »[...]spodbujanje poznavanja, varstva in nege alpskih rastlin«. V ta namen so nameravali ustanavljati območja, v katerih bi bile rastline zaščitene. Nadalje so z ustnim in pisnim obveščanjem ter z izobraževanjem prebivalcev gora želeli seznanjati o nujnosti varstva alpskega rastlinstva, hkrati pa si prizadevati tudi za zakonske zaščitne ukrepe. Še zlasti naj bi sodelovali pri preprečevanju obsežne trgovine z redkimi alpskimi rastlinami in se angažirali pri nagrajevanju tistih, ki so se izjemno izkazali pri varstvu in skrbi za alpske rastline.²

Čeprav je bila hoja v hribe dejansko domena meščanstva, saj je zahtevala čas predvsem pa gmotna sredstva, so vse slabše bivalne in delovne razmere delavstva, pojav kolere, tuberkuloze itd. v 80 letih 19. stoletja pripeljale do zavedanja o pomembnosti čistega zraka in vode brez katerih, tako avtor knjige o dobrem počutju v večjih mestih iz začetka 70 let 19. stoletja, Elim Henry³, velemesta ne bodo preživela. V monarhiji se je leta 1881 ustanovila Družba za

¹ 25 Jahre Alpenpflanzenenschutzverein, Grundung und Zweck, *Bericht des Vereins zum Schutze der Alpenpflanzen*, zv. 16, 1925, str. 5-25 (Zobodat-www.zobodat.at. Bericht des Vereins zum Schutze der Alpenpflanzen, (pridobljeno, 20. 5. 2024).

² Prav tam str. 6

³ D'Avigdor, Elim Henry (* 9. 3. 181841, Nica; † 9. 2. 1895, London), inženir, pisatelj (psevdonim Wanderer). *JewishEncyclopedia*, <https://jewishencyclopedia.com/articles/2169-avigdor-elim-d>, (pridobljeno 22. 5. 2024). *Elim Henry D'Avigdor, Das Wohlbsein der Menschen in Grosstädten: mit besonderer Rücksicht.* (Wien: Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, 1874).

zdravstveno varstvo (*Gesellschaft für Gesundheitspflege*), v istem letu je denimo Robert Koch⁴ odkril klico za tuberkulozo in od takrat je bilo dihanju in s tem svežemu zraku posvečene veliko več pozornosti. Leta 1888 je bilo uvedeno obvezno zdravstveno zavarovanje in leto pozneje zakonsko nezgodno zavarovanje. Konec 19. stoletja so bile zahteve po 8 urnem delavniku vse glasnejše tudi s strani zdravnikov kot je bil na primer znani Viktor Adler.⁵ Čeprav je izhajal iz višjega srednjega razreda, bil liberalnih nazorov ter v začetku aktiven v nemškem nacionalističnem taboru, se je zaradi izkušenj z delavskim razredom, ukvarjanja z marksizmom in socialdemokratskimi stališči razvil v uglednega voditelja avstrijske socialne demokracije. Zaradi svoje karizme in sposobnosti prepričevanja ljudi v kompromise, je leta 1889 uspel združiti različne tokove avstrijskega delavskega gibanja. Leta 1886 je z očetovo dediščino na Dunaju ustanovil tednik *Gleichheit*, politični časopis, v katerem je opisoval bedo delavskega razreda.⁶ Morda se je v krogih okoli Adlerja gibal tudi Georg Schmiedel⁷ učitelj in pobudnik ustanovitve društva *Naturfreunde*.⁸

Kot lahko beremo v nekrologi slednjega je šlo za odličnega in precej aktivnega pedagoga med drugim predsednik dunajske pedagoške družbe in

⁴ Heinrich Hermann Robert Koch, (* 11. 12. 1843, Clausthal; † 27. 5. 1910, Baden-Baden), nemški zdravnik in mikrobiolog. *Stevenson L. G. Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Robert-Koch>, (pridobljeno, 20. 5. 2024).

⁵ Victor Adler (* 24. 6. 1852, Praga; † 11. 11. 1918, Dunaj), zdravnik, žurnalist, avstrijski politik in ustanovitelj Socialnodemokratske delavske stranke. O njem gl. tudi Julius Braunthal: *Victor und Friedrich Adler zwei Generationen Arbeiterbewegung* (Wien: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, 1965), Franz Kreuzer: *Was wir ersehnen von der Zukunft Fernen. Der Ursprung der österreichischen Arbeiterbewegung. Das Zeitalter Victor Adlers* (Wien: Verlag Kremayr & Scheriau, 1988).

⁶ Karl R. Stadler, »Victor Adler,« v: Walter Pollak (ur.). *Tausend Jahre Österreich. Eine Biographische Chronik. zv: Der Parlamentarismus und die beiden Republiken* (Wien: Verlag Jugend und Volk, 1974), str. 50–60. Časopis *Gleichheit* je izhajal na Dunaju v obdobju 1897–1934; od leta 1898 dalje je imela podnaslov *Sozialdemokratisches Organ. Österreichische Nationalbibliothek*, https://anno.onb.ac.at/info/gle_info.html, (pridobljeno 24. 5. 2024).

⁷ Georg Schmiedel, auch *Georg Schmiedl*, (* 11. 9. 1855, Prostějov (nem. Proßnitz) na Češkem; † 24. 2. 1929, Dunaj), učitelj in pobudnik za ustanovitev društva *Naturfreunde*. (Berthold) Unfried: *Schmiedl Georg. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. zv. 10* (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1994), str. 330.

⁸ Manfred Pils, *Berg frei* (Wien: Verl. für Gesellschaftskritik 1994), str. 23.

zagovornika ročnih del.⁹ Schmiedel je kot učitelj mladim ves čas poučevanja želel vzbujati ljubezen do narave ter tudi delavskemu približati naravo kot vir, ki krepi človeka. Z obžalovanjem je gledal, kako delavstvo svoj prosti čas preživlja v zakajenih gostilnah in zatohlih kamrah svojih stanovanj. Slednje je s svojim delovanjem spremeniti in delavce iz teh razmer popeljati v svet narave.¹⁰

USTANOVITEV DRUŠTVA *NATURFREUNDE*

Med 22. in 24. marcem 1895 je v delavskem časopis *Arbeiter-Zeitung*¹¹ Schmiedel objavil inserat, s katerim je pozival somišljenike k ustanovitvi Turistične skupine (*Touristengruppe*). Odgovorilo mu je 30 oseb, med drugim Josef Rohrauer, njegov oče Alois Rohrauer¹² ter takrat še študent prava Karl Renner,¹³ poznejši kancler. Kot piše Manfred Pils v knjigi *Berg frei* so Alois Rohrauer (po njem se imenuje koča zahodno od mesta Kandel), Leopold Happisch¹⁴ in Anton Kreutzer spomladi in poleti 1895 napisali statut bodočega društva in na velikonočni ponedeljek 14. aprila 1895 je bil izpeljan prvi izlet na Anninger (675 metrov visok vrh v Dunajskem gozdu), katerega se je udeležilo 85 žena in moških, študentov, učiteljev, delavcev vseh poklicev.¹⁵

16. septembra se je na ustanovnem sestanku v gostišču *Zum goldenen Luchsen*, (Neulerchenfeld) na Dunaju zbralo 185 moških in žensk, ki so potrdili ustanovitev Turističnega društva 'Die Naturfreunde' (*Touristenverein 'Die*

⁹»Todesfälle«, *Neue Freie Presse, Morgenblatt* 26. 2. 1929, št. 23151, str. 6 in *Wiener Zeitung*, *Todesfälle*, 27. 2. 1929, št. 49, str. 2.

¹⁰ Pils, *Berg frei*, str. 24.

¹¹ *Arbeiter-Zeitung* – je delavski časopis, ki j izhajal v obdobju 1889 bis 1985 na Dunaju. *Österreichische Nationalbibliothek*, https://anno.onb.ac.at/info/gle_info.html, (pridobljeno 22. 5. 2024).

¹² Alois Rohrauer (* 28. 2. 1843 Spital/Pyhrn (Zgornja Avstrija); † 7. 12. 1923 Dunaj), kovač ustanovitelj društva *Naturfreunde*. *Geschichtewiki*, https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Alois_Rohrauer, (pridobljeno 22. 5. 2024).

¹³ Karl Renner, (* 14. 12. 1870, Dolní Dunajovice; Moravska), † 31. 12. 1950, Dunaj), avstrijski pravnik in politik. *Wienbibliothek im Rathaus*, *wienbibliothek / Renner, Karl* [1-3]

¹⁴ Leopold Happisch (* 1. 4. 1863 Ottakring; † 19. 11. 1951, Dunaj), tiskar, ustanovitelj društva *Naturfreunde*. *Geschichtewiki*, https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Leopold_Happisch, (pridobljeno, 20. 5. 2024).

¹⁵ Pils: *Berg frei*, str. 22.

Naturfreunde'). Letna članarina znaša en gulden, predsednik je postal omenjeni Alois Rohrauer, po katerem se danes imenuje koča *Rohrauerhaus* (Ennstalerske Alpe).¹⁶

Karl Renner je oblikoval simbol novega združenja -stisk roke s tremi alpskimi vrtnicami-, ki naj bi pomenil pomeni solidarnost delavskemu gibanju.¹⁷ Društvo je bilo že dober teden pozneje uradno uvrščeno v seznam dunajskih društev,¹⁸ ustanovitev pa je med drugim obeležil tudi časopis *Gebirgsfreund*.¹⁹ Mesečni plan društva je predvideval vsaj dva izleta tedensko. Ker je delavnik tudi ob nedeljah pogosto trajal do 16 ure, so bile izletne točke v bližini Dunaja.²⁰ Redna tedenska srečanja so vse bolj preraščala v kulturne dogodke, ki so jih obogatila različna predavanja o naravi in znanosti. Člani društva so se na ta način izobraževali, kar je zagotovo bilo odmik od bremen težkega vsakdanjika.²¹

Mesec pozneje, 15. julija 1897 je v nakladi 400 izvodov izšla prva številka društvenega časopisa, lahko bi zapisali uradni list *Der Naturfreund*.²²

Članstvo v društvu na Dunaju in v podružnicah je precej hitro naraščalo kar prikazuje spodnja tabela²³:

Leto	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903
Centrala									
moški	179	217	260	499	855	1183	1586	1965	2281
ženske	12	24	27	57	132	217	303	368	395
podružnice			3	7	10	13	18	21	26
Skupno število članov	191	243	344	676	1289	2122	3070	3755	4421

Tabela 1: Članstvo v društvu na Dunaju in njegovih podružnicah (Pils: *Berg frei*, str. 32)

¹⁶ *Gechichtewiki*, https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Alois_Rohrauer, (pridobljeno, 20. 5. 2024).

¹⁷ Pils: *Berg frei*, str. 23.

¹⁸ »Vereins- und Versammlungs- Anzeigen«, *Arbeiter-Zeitung*, 25. 9. 1895, št. 263, str. 6.

¹⁹ »Die Naturfreunde«, *Gebirgsfreund*, oktober 1895, št. 10, str. 118.

²⁰ Pils: *Berg frei*, str. 29.

²¹ Prav tam, str. 30.

²² Prav tam, str. 31.

²³ Prav tam, str. 32.

Iz tabele je razvidno, da je število članov na Dunaju v slabih desetih letih naraslo na več kot 2000 članov. Od vsega začetka so bile v društvo vključene tudi ženske, je pa je njihovo število bilo vedno precej manjše v primerjavi z moškim delom članstva in ni preseglo številko 400. Po podatkih iz literature²⁴ so številke skupnega števila članov le približne, saj krajevne podružnice (*Ortsgruppe*) v centralo na Dunaj niso redno pošiljale podatke o številu njihovih članov.

Slika 1: Pozdrav Aloisa Rohrauerja natisnjen na zadnji številki časopisa *Naturfreund* v 19. stoletju (Pils: *Berg frei*, str. 27)

²⁴ Prav tam.

Ljubitelj narave Alois Schnepf je na ustanovnem sestanku graške podružnice za pozdrav štajerskih podružnic društva predlagal pozdrav *Berg frei*, kar je centrala na Dunaju sprejela kot društven slogan.²⁵

Že leta 1910 se je društvo močno zavedalo neprecenljivosti narave in je s tem v zvezi varovanja okolja (*Naturschutz*) vključilo v svoj statut.²⁶

PODRUŽNICA DRUŠTVA *NATURFREUND* V MARIBORU

Ustanovitev in delovanje

Razmere v Mariboru so bile na prelomu 19. stoletja v 20. stoletje ugodne za nastanek delavskega gibanja, k čemur je zagotovo pripomogel prihod železnice v mesto. Nastalo je vrsto železniških delavnic, v mestu pa so bile med drugim še opekarne, ter nekaj kemične industrije (milo).²⁷ Če je Maribor v začetku 20. stoletja na eni strani doživel razcvet v elektrifikaciji, ureditvi občinskih komunalnih podjetij in izgradnji novega mostu čez Dravo, je na drugi v mestu vladalo precej napeto vzdušje za prevlado med Slovenci in Nemci. V tem obdobju je bilo vodenje občinske uprave v rokah zadnjega župana avstrijske dobe Johanna Schmidererja.²⁸ V Mariboru rojeni politik, ki je županovanje prevzel leta 1902, je v tej vlogi ostal do konca prve svetovne vojne in je leta 1919 to mesto prepustil slovenskim oblastnikom.²⁹

²⁵ *Naturfreunde*, <https://www.naturfreunde.de/chronik>, (pridobljeno 28. 5. 2024).

²⁶ *Naturfreunde Oesterreichs*, <https://www.naturfreunde.at/ueber-uns/naturfreunde/geschichte/> (pridobljeno 28. 5. 2024)

²⁷ Žarko Lazarevič, »Maribor v slovenskem prostoru (skica dolgoročnih gospodarskih razmerij)«, v: Žarko Lazarevič, et. al. *Maribor v slovenskem prostoru (skica dolgoročnih gospodarskih razmerij)* (Željko Oset, Aleksandra Berberih Slan, Žarko Lazarevič (ur.) (Maribor, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Muzej narodne osvoboditve, 2010), str. 18, Igor Vrišer, »Razvoj industrije v Sloveniji«, *Geografski vestnik*, Ljubljana, XLVIII, 1976, str. 31. Gl. tudi Antoša Leskovec, *Gospodarstvo v Mariboru od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne. Od Maribora do Trsta*, Darko Friš in Franc Rozman (ur.) (Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998), str. 107–125.

²⁸ Johann Schmiderer (* 23. 6. 1848, Maribor; † 6. 11. 1925, Maribor), politik. Darko Friš, *Snovalci sodobnega mesta ob Dravi: mariborski župani: 1850–1945* (Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2018, str. 198, vse o tem županu str. 198–231.

²⁹ Gregor Jenuš, »Ljubi Bog, kako varovati, česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan!": Johann Schmiderer - zadnji mariborski župan avstrijske dobe«, *Studia Historica Slovenica*, 17 (2017), št. 3, str. 902.

V času županovanja Johanna Schmidererja se je mesto posodabljal³⁰ in ukvarjalo s korupcijskimi aferami,³¹ ob tem pa sta se krepila protislovensko vzdušje in protislovenska politika. To je čutiti tudi še po volitvah leta 1912 in vse do začetka velike morije leta 1914.³²

Športno življenje se je v Mariboru začelo razvijati v drugi polovici 19. stoletja, k čemur so botrovale politične spremembe. Ob koncu stoletja je bilo sodelovanje v društvih tesno povezano s političnim prepričanjem, zato je bilo za marsikaterega Slovenca nesprejemljivo sodelovati v društvih z izrazito protislovenskim duhom. Do leta 1918 je bilo tako v mestu ustanovljenih 25 društev, od tega je bilo kar 22 nemških in le tri slovenska.³³ Med nemškimi naj v kontekstu obravnavane teme omenimo Mariborsko podružnico DuOeAV, v kateri pa najdemo zlasti močno aktivne mariborske meščane.³⁴

Socialna demokracija je bila v Mariboru pretežno nemško organizirana,³⁵ zato ni čudno, da se je 29. junija 1905 na pobudo enega najpomembnejših pionirjev štajerske socialne demokracije Rudolfa Bichla ustanovila mariborska podružnica društva *Naturfreunde*. Glavni pobudnik je bil v Mariboru leta 1894 aretiran, ker se je udeležil socialdemokratskega protesta za splošno volilno pravico. Dve leti pozneje se je Bichl preselil v Gradec in svojo izobrazbo izkoristil za delo v upravi strankarskega časopisa *Arbeiterwille*, ki ga je urejal v obdobju od aprila 1894 do februarja 1899.³⁶

Na ustanovnem sestanku podružnice *Naturfreunde* v Mariboru se je po branju statuta vanj včlanilo 27 oseb. Vodilna mesta so zasedli: predsednik

³⁰ Nataša Podgoršek, »Zgodovina uprave v Mariboru 1750–1918. Občinske volitve v mestu Maribor 1861–1912«, *Studia Historica Slovenica*, 6 (2006), št. 2/3, str. 375.

³¹ Jenuš, »Ljubi Bog, kako varovati, česar ni...«, str. 905.

³² Prav tam, str. 910–912.

³³ Robert Obrul, »Športni Maribor do 1. svetovne vojne«, *Studia Historica Slovenica*, 3 (2003), št. 2/3, str. str. 405.

³⁴ O podružnici gl. tudi Marija Mojca Peternel, *V višine in globine* (Ljubljana: Založba univerze, 2024), str. 151–176.

³⁵ Franc Rozman, »Socialna demokracija na Slovenskem Štajerskem in problem nacionalne razdelitve«, *Zgodovinski časopis*, 40 (1986), str. 295.

³⁶ *Österreichische Nationalbibliothek*, https://anno.onb.ac.at/info/awi_info.html, (pridobljeno, 24. 5. 2024).

Rudolf Bichl, namestnik Hans Krainer, blagajnika Ignaz Sitter in Josef Posne, skrbnik Franz Ojstriš, zapisnikarja Hans Lorbek in Karl Strschina, kontrolor Wilhelm Močnik.³⁷

Društvo je poleg organizacije izletov sodelovalo tudi pri večjih dogodkih, kot je denimo odprtje koče na Pohorju,³⁸ katere gradnjo je podpirala tudi Mariborska podružnica DuOeAV.³⁹ V letu 1909 je bilo v okviru mariborskih ljubiteljev narave izvedenih 12 poldnevni, 18 celodnevni, 2 dvodnevna izleta, po en tridnevni izlet in en štiridnevni izlet s skupaj 391 udeleženci. Istega leta sta bili organizirani dve generalni zasedanji, 12 društvenih večerov: večer branja del Petra Rossega,⁴⁰ štajerski večer, tri zabavni večeri ter sedem sej podružnice. Število članov je bilo v omenjenem letu doseglo številko 84.⁴¹

Leta 1910 je društvo praznovalo pet let delovanja. Po poročanju časopisa *Naturfreund* je bilo slavlje dopoldan dobro obiskano, na programu je bilo branje 19 voščilnic in telegramov med drugim tudi iz Londona, čestitala pa jim je tudi Mariborska podružnica DuOeAV. Prisotni so bili delegati iz sosednje graške podružnice ter predstavniki deželnih oblasti. Slavnostni govor, ki je doživel velik aplavz, je imel deželni predsednik Albert Horvatek⁴². Popoldansko slovesnost je deloma kvarilo slabo vreme.⁴³

Zaton podružnice

Iz zapisov časopisa *Naturfreund* delovanju podružnice v Mariboru lahko sledimo tudi v času prve svetovne vojne, saj so bili izleti kljub pomanjkanju hrane dobro obiskani.⁴⁴ Društveni večeri so bili enkrat na mesec, in sicer zadnji

³⁷ »Marburg«, *Naturfreund*, 1905, št. 7, str. 90.

³⁸ »Marburg«, *Naturfreund*, 1909, št. 7, str. 162.

³⁹ Peternel, *V višine in globine*, str. 169-173.

⁴⁰ Peter Rosseg (* 31. 7. 1843 Alpl; † 26. 6. 1918 Krieglach), pisatelj, poet. Constantin von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1874), zv. 26, str. 355–359.

⁴¹ »Marburg«, *Naturfreund*, 1910, št. 2, str. 51.

⁴² Albert Horvatek, (* 19. 8. 1859, Gradec; † 27. 1. 1915, Maribor), politik in pisatelj. Matjaž Partlič. *Albert Horvatek. (1859-1915). Obrazi slovenskih pokrajin*: <https://www.obrazislovenskipokrajin.si/oseba/horvatek-albert/>, (pridobljeno 10. 8. 2022).

⁴³ S. »Marburg«, *Naturfreund*, 1910, št. 7, str. 176.

⁴⁴ »Marburg«, *Naturfreund*, 1919, št. 5/6, str. 77.

četrtak v mesecu.⁴⁵ Po koncu vojne, je bilo na februarški skupščini leta 1919 sicer označenih kar 27 novih članov,⁴⁶ a je bilo to žal le zadnja svetla iskra pred zatonom. Politične razmere v prostoru delovanja Društva *Naturfreund* so se po koncu prve svetovne vojne namreč precej spremenile. Velik del območja njegovega delovanja je postal del druge države: najprej Države Slovencev, Hrvatov in Srbov,⁴⁷ 1. decembra 1918 z združitvijo Države SHS in Kraljevine Srbije pa del Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.⁴⁸

Delovanje vseh nemških društev v takratnem slovenskem prostoru je najprej prizadela uredba nove vlade, ki je prevzela nadzor nad vsem premičnim in nepremičnim premoženjem podjetij, združenj in društev, ki svojega sedeža niso imeli pod njeno jurisdikcijo. Uredba o nadzoru nad podjetji in nepremičninami (*Verordnung der Nationalregelung der SHA Zl. 232 über die Aufsicht über die Unternehmen und Liegenschaften*) je v 15 točkah natančno določala prihodnost »tujega« premoženja. Usodo slednjega je zapečatil že prvi člen omenjene uredbe, zoper katerega pritožba ni bila mogoča: »Slovenska deželna vlada lahko nadzoruje vsako podjetje ali podružnico podjetja na območju SHS, katerega celotni dohodek ali del dohodka se steka v tujino ali za katerega obstajajo razlogi za sum, da se v območju SHS namerava na kakršenkoli način izogniti obdavčitvi.«⁴⁹ 14. člen omenjene uredbe je vse organizacije, združenja itn. (torej tudi podružnice DuOeAV) opozarjal, da morajo na podlagi odredbe deželne vlade, ki je bila prevedena, prenesti svoj sedež iz tujine v Ljubljano.⁵⁰

⁴⁵ »Marburg«, *Naturfreund*, 1916, št. 2, str. 46.

⁴⁶ »Marburg«, *Naturfreund*, 1919, št. 5/6, str. 77.

⁴⁷ Več o tem gl. Jurij Perovšek, *Slovenska osamosvojitev v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (Ljubljana: Modrijan, 1998).

⁴⁸ Več o tem gl. Andrej Rahten (et al.), *Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev* = *Les cinq grands et la création du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes* (Loka pri Mengšu: Center za evropsko prihodnost; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 2011).

⁴⁹ A AVI *Archiv Alpenverein Innsbruck*, OeAV SE 252.103 Krain Rizzi.

⁵⁰ Prav tam.

O tem so bili obveščeni tudi bralci *Marburger Zeitung*, ki je sredi junija objavil vest o razpustitvi nemških društev v mestu.⁵¹

DELOVANJE DRUŠTVA *NATURFREUNDE* PO LETU 1919

Zaton podružnice v Mariboru pa še daleč ni pomenil konec društva *Naturfreunde*. Slednje je namreč leta 1919 imelo 46.000 članov, tri leta pozneje pa že 159000. Ker se je društvo ob prihodu Hitlerja na oblast leta 1933 izrazito postavilo na nasprotno stran, je bilo prepovedano. S tem je bila povezana tudi zaplemba premoženja društva, to je 428 koč, od tega skoraj 300 na nemških tleh. Takoj po koncu vojne so se ob obnovi Nemčije začele ustanavljati podružnice društva. Leta 1950 se je društvo preimenovalo v *Naturfreunde Internationale* (NFI). Leta 1962 je NFI imelo 270000 članov v 17 državah na vseh petih kontinentih. Število koč v nemškem prostoru je bilo tistega leta že skoraj 400, članov pa 100000. V omenjenem prostoru se je precej zgodaj, leta 1962 društvo začelo udeleževati protijedrskih demonstracij.⁵²

V avstrijskem prostoru je društvo leta 1980 zbralo več kot 11000 podpisov za ustanovitev Narodnega parka Visoke Ture (*Nationalpark Hohe Tauern*) v velikosti 11kvadratnih kilometrov, v katerem so poleg informacijskih tabel postavili tudi koče.

V devetdesetih letih je društvo v želji za aktivacijo mladih organiziralo brezplačne ekskurzije na temo vodovja v okolici Dunaja. Ob 100 letnici delovanja društva leta 1995 so v Avstriji izdali tudi posebno znamko. Leta 1999 je prišlo do ustanovitve akademije *Naturfreunde-Akademie*, v kateri nudijo dodatna izobraževanja za člane društva.

⁵¹ »Vereinsauflösungen«, *Marburger Zeitung*, 17. 6. 1919, št. 131, str. 3; »Vereinsauflösungen«, *Marburger Zeitung*, 24. 6. 1919, št. 136, str. 3; »Weitere Vereinsauflösungen«, *Marburger Zeitung*, 1. 7. 1919, št. 142, str. 3.

⁵² *Naturfreunde Deutschland*, <https://www.naturfreunde.de/chronik>, (pridobljeno 27. 5. 2024).

Odmeven je tudi precej velik projekt iz leta 2002 Kulturna alpska pot (*Kulturweg Alpen*), ki je vključeval severno in južno traso, skupaj v dolžini 1700 km. Leta 2011 je bila ustanovljena *Team/Alpin/Akademie*, dodatni izobraževalni program, namenjen predvsem inštruktorjem in vodnikom.⁵³

ZAKLJUČEK

Starost različnih zgodovinskih virov dokazuje, da zavedanje o zdravilnih učinkih gibanja in bivanja v naravi in posledično tudi o njeni zaščiti ni novost sodobnega sveta. Od druge polovice 19. stoletja se je tovrstno ozaveščanje krepilo z ustanovitvami planinskih društev in še posebno z ustanavljanjem posebnih društev, ki so želela ne le užitkov v naravi ampak jo tudi zaščititi. Med slednje sodi tudi društvo *Naturfreunde*, ki je imelo različne podružnice širom po monarhiji, v takratnem slovenskem prostoru v Mariboru. Društvo je svoje temelje imelo predvsem v delavstvu, saj so z organizacijo izletov in predavanji želeli širiti zavedanje o blagodejnih učinkih gibanja narave tudi v tem družbenem sloju. Podružnica v Mariboru je sledila programu društva in je organizirala številne izlete v bližnjo okolico in po takratnem slovenskem prostoru ter organizirala kulturne in družabne večere. Njeno delovanje je izpričano do začetka leta 1919, ko je zaradi novih družbeno političnih razmer bila ukinjena. Delovanje Društva *Naturfreunde* se je izven slovenskih meja po letu 1919, zlasti pa po koncu druge svetovne vojne precej okrepilo, saj ima svoje podružnice kar na petih kontinentih.

⁵³ *Naturfreunde Österreich*, <https://www.naturfreunde.at/ueber-uns/naturfreunde/geschichte/>, (pridobljeno 27. 5. 2024).

VIRI IN LITERATURA

Literatura

25 Jahre Alpenpflanzenschutzverein, Grundung und Zweck, *Bericht des Vereins zum Schutze der Alpenpflanzen*, zv. 16, 1925, str. 5-25 (Zobodat-
www.zobodat.at. Bericht des Vereins zum Schutze der Alpenpflanzen.

Wurzbach, Constantin von. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1874, zv. 26.

D'Avigdor, Elim Henry. *Das Wohlbsein der Menschen in Grosstädten: mit besonderer Rücksicht*. Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, Wien, 1874.

Friš, Darko. *Snovalci sodobnega mesta ob Dravi: mariborski župani: 1850–1945*. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2018, str. 198–231.

Jenuš, Gregor. »Ljubi Bog, kako varovati, česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan!": Johann Schmiderer - zadnji mariborski župan avstrijske dobe«, *Studia Historica Slovenica*, 17 (2017), št. 3, str. 901-927.

Lazarevič, Žarko. »Maribor v slovenskem prostoru (skica dolgoročnih gospodarskih razmerij)«. v: Žarko Lazarevič, et. al. *Maribor v slovenskem prostoru (skica dolgoročnih gospodarskih razmerij)* Željko Oset, Aleksandra Berberih Slan, Žarko Lazarevič (ur.). Maribor, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Muzej narodne osvoboditve, 2010, str. 15-34.

Leskovec, Antoša. *Gospodarstvo v Mariboru od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne. Od Maribora do Trsta*. Darko Friš in Franc Rozman (ur.). Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998, str. 107–125.

Perovšek, Jurij. *Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Modrijan, 1998.

Peternel, Marija Mojca. *V višine in globine: Nadaljevanje zgodbe o podružnicah Nemškega in avstrijskega planinskega društva na Slovenskem*, Založba univerze, 2024.

Pils, Manfred. *Berg frei*. Wien: Verl. für Gesellschaftskritik 1994.

Podgoršek, Nataša. »Zgodovina uprave v Mariboru 1750–1918. Občinske volitve v mestu Maribor 1861–1912«, *Studia Historica Slovenica*, 6 (2006), št. 2/3, str. 375.

Rahten, Andrej (et al.). *Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev = Les cinq grands et la création du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes*. Loka pri Mengšu: Center za evropsko prihodnost; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 2011.

Rozman, Franc. »Socialna demokracija na Slovenskem Štajerskem in problem nacionalne razdelitve«, *Zgodovinski časopis*, 40 (1986), str. 291-297.

Stadler, Karl R. »Victor Adler«, *Walter Pollak (ur.)*. Tausend Jahre Österreich. Eine Biographische Chronik. zv: Der Parlamentarismus und die beiden Republiken. *Verlag Jugend und Volk*, Wien 1974, str. 50–60.

Unfried, (B(erthold)). *Schmiedl Georg. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1994, zv. 10, str. 330.

Vrišer, Igor. »Razvoj industrije v Sloveniji«, *Geografski vestnik*, Ljubljana, XLVIII, 1976, str. 29-45.

Viri:

Arhivski viri:

A AVI *Archiv Alpenverein Innsbruck*, OeAV SE 252.103 Krain Rizzi.

Internetni viri:

Gechichtewiki, <https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/>

Matjaž Partlič. *Albert Horvatek. (1859-1915)*. Obrazi slovenskih pokrajin: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/horvatek-albert/>, *Naturfreunde Deutschland*, <https://www.naturfreunde.de/chronik>. *Naturfreunde Österreich*, <https://www.naturfreunde.at/ueberuns/naturfreunde/geschichte/>. *Naturfreunde Tauplitz*, https://www.tauplitzhaus.at/das-haus/geschichte/bergfreunde_logo_eh/ (pridobljeno, 29. 5. 2024) *Österreichische Nationalbibliothek*, https://anno.onb.ac.at/info/gle_info.html. *Stevenson L. G. Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Robert-Koch>

Časopisni vir:

- »Marburg«, *Naturfreund*, 1905, št. 7, str. 90.
- »Marburg«, *Naturfreund* 1909, št. 7, str. 162.
- »Marburg«, *Naturfreund*, 1909, št. 11, str. 258.
- »Marburg«, *Naturfreund* 1909, št. 7, str. 162.
- S. »Marburg«, *Naturfreund*, 1910, št. 7, str. 176.
- »Marburg«, *Naturfreund*, 1916, št. 2, str. 45-46.
- »Marburg«, *Naturfreund*, 1910, št. 2, str. 51.
- »Die Naturfreunde«, *Gebirgsfreund*, oktober 1895, št. 10, str. 118.
- »Vereinsauflösungen«, *Marburger Zeitung*, 17. 6. 1919, št. 131, str. 3.
- »Vereinsauflösungen«, *Marburger Zeitung*, 24. 6. 1919, št. 136, str. 3.
- »Weitere Vereinsauflösungen«, *Marburger Zeitung*, 1. 7. 1919, št. 142, str. 3.
- »Todesfälle«, *Neue Freie Presse, Morgenblatt* 26. 2. 1929, št. 23151, str. 6.
- »Todesfälle«, *Wiener Zeitung* 27. 2. 1929, št. 49, str. 2.
- »Vereins- und Versammlungs- Anzeigen«, *Arbeiter-Zeitung*, 25. 9. 1895, št. 263, str 6.
- »Marburg«, *Naturfreund*, 1919, št. 5/6, str. 77.